

EUROPIETIŠKŲ STRUKTŪRALIZMO IDĖJŲ PARALELĖS LIETUVOS ARCHITEKTŪROJE

Liutauras Nekrošius

*Architektūros pagrindų ir teorijos katedra, Vilniaus Gedimino technikos universitetas,
Trakų g. 1/26, LT-01132 Vilnius, Lietuva. El. paštas liutas@skim.com*

Įteikta 2006-09-14

Santrauka. Vienas kontroversiškiausių architektūros istorijos periodų, pasaulio architektūrologijoje gretintas bei tapatintas su filosofijos, dailės, muzikos ir mokslo avangardo srovėmis, Lietuvoje dažnai apibūdinamas lakonišku terminu *sovietinis modernizmas*. Vienas šiuolaikinės architektūros reiškinių, neretai apibūdinamas kaip sovietinio modernizmo dalis, yra struktūralizmas, kuris Lietuvoje formavimosi kaip reakcija į modernizmo stiliaus kūrybinius rezultatus. Šis tekstas yra platesnio tyrimo apie struktūralistines idėjas šiuolaikinėje Lietuvos architektūroje dalis. Bandoma įvardyti pagrindinius struktūralistinės architektūros konceptus, jų kilmę bei lygiagrečiai apžvelgti šių idėjų apraiškas Lietuvoje bei kitose europinės tradicijos šalyse. Dėmesys telkiamas į idėjas, lėmusias miestovaizdžio kaitą. Manoma, kad tokia apžvalga padės tiksliau apibrėžti struktūralistinių tendencijų Lietuvoje kilmės ir raidos savitumus bei aiškiau suvokti jų įtaką architektūros raidai mūsų šalyje.

Prasminiai žodžiai: avangardas, dezurbanizacija, industrializacija, funkcionalizmas, konstruktyvizmas, modernizmas, modernizmo reforma, socialistinis realizmas, struktūralizmas, struktūralistinės idėjos, struktūralistinės architektūros konceptai, urbanizacija.

1. Įvadas

Šis tekstas yra platesnio tyrimo apie *struktūralistines idėjas šiuolaikinėje Lietuvos architektūroje* dalis. Todėl jame nesiekama apžvelgti visų galimų struktūralistinių idėjų interpoliacijos į mūsų architektūrą atvejų, bet bandoma nustatyti pagrindinius struktūralistinės architektūros konceptus, jų kilmę ir kartu apžvelgti šių idėjų apraiškas Lietuvoje bei kitose europinės tradicijos šalyse. Neeuropinės tradicijos architektų darbai minimi tik kaip kontekstas. Dėmesys telkiamas į idėjas, lėmusias miestovaizdžio kaitą. Nenagrinėjami statinio apdailos ar konstrukciniai sprendimai. Manoma, kad tokia apžvalga padės tiksliau apibrėžti struktūralistinių tendencijų Lietuvoje kilmės ir raidos savitumus, aiškiau suvokti jų įtaką tolesnei architektūros raidai mūsų šalyje.

XX a. antrojoje pusėje Lietuvos architektūros stilistinė identifikacija teorijoje ir istorijoje – retai svarstomas klausimas. 7–9-ajame dešimtmetyje autoriai vengė šios temos dėl tuomet vyravusios propagandos apie „valstybės unikalumą“ ir bendrumų paieškos tabu. Šiandien vienas kontroversiškiausių architektūros istorijos periodų, pasaulio architektūrologijoje gretintas bei tapatintas su filosofijos, dailės, muzikos ir mokslo avangardo srovėmis, Lietuvoje dažnai apibūdinamas lakonišku terminu

sovietinis modernizmas. Tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad pirmoji šio termino dalis nusako laiko ribas, o antroji (skirtingai nuo Vakaruose vyraujančių sampratų) – takoskyrą nuo *stalininiu* laikotarpiu valstybiškai proteguoto *socialistinio realizmo*, arba *monumentaliojo klasicizmo*, laikotarpio estetinių normų. Todėl, manytina, kad tokia termino reikšmė pagrįsta ir vartotina. Vis dažniau išskiriamos funkcionalizmo, regionalizmo, minimalizmo ar postmodernizmo tendencijos. Vienas tokių šiuolaikinės architektūros reiškinių yra *struktūralizmas* [1–3], kuris, kaip teigia Rimantas Buivydas, *Lietuvoje formavosi kaip reakcija į pabodusio tarptautinio stiliaus stereotipiškumą, banalų horizontaliomis ir vertikalėmis juostomis sudalytą „dėžės“ morfotipą, paviršutinišką fasadiškumą bei planavimo primityvizmą* [3, p. 48]. Apie minimas 8-ojo dešimtmečio ideologines ir filosofines permainas architektūroje rašė to meto miestų planavimą aptariantys autoriai Romas Devinduonis [4, p. 42], A. E. Gutnovas [5], Jakub Vuckas [6] (nors termino *struktūralizmas* jie ir nevartoja).

Aktyviai sovietmečio architektūros procesuose dalyvavę lietuvių architektai teigia: pirma, prieškarinio mokyklos tęstinumą (nors pripažįstama, kad Lietuva karo ir pokario metais neteko beveik viso kūrybinio

potencialo) [4], antra, Vakarų bei Centrinės Europos patirties įtaką pokario Lietuvos urbanistikai [4, 7] ir architektūrai [3]. Tačiau neretai pabrėžiama, kad užsienio architektūros tendencijas to meto projektuotojai suvokdavo *fragmentiškai* ir *formaliai*. Trečia, to meto projektus (kaip sovietų architektūros politikos dalį) neišvengiamai veikia ir SSRS direktyvos.

Tad, siekiant įvairiapusiškai suvokti tuo metu vyravusių idėjų bendrumus ir kilmę, tikslinga ne tik nagrinėti Vakarų šalių įtaką, bet ir įvertinti SSRS įtaką Lietuvos architektūros procesams. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad tiesioginis idėjų perėmimas iš Vakarų tikriausiai buvo gan fragmentiškas ir formalus.

2. Struktūralistinių idėjų formavimosi architektūroje prielaidos

Struktūralizmas, kaip viena reikšmingiausių ir įtakingiausių XX a. intelektualinių krypčių, siejama ne tik su radikaliomis mokslo, bet ir su meno permainomis. Praeito amžiaus 6-ajame dešimtmetyje subjektyvistinių (egzistencializmo, fenomenologijos) srovių individo problematika užleidžia vietą „neįsisąmonintai funkcionaliojančių ženklinių kultūros sistemų struktūrų“

[8, p. 7] tyrimams ir apmąstymams. Struktūralizmas, kurio pagrindas – prancūzų kalbininko Ferdinand de Saussure (1857–1913 m.) sukurta struktūrinė lingvistika, net ir įsiliejęs į gausybę mokslo (tiek socialinio bei humanitarinio, tiek tikslojo) ir meno (vaizduojamojo, taikomojo) veiklos sričių, pergyvenęs gausybę transformacijų, išlaikė dvi pagrindines *raiškos formas: metodą* ir *filosofiją* (dažniausiai tai konkrečių struktūralistinių tyrimų rezultatų apmąstymas ir filosofinės išvados).

Prancūzų mąstytojas ir vienas įtakingiausių struktūralizmo ideologų Rolan Barthes pabrėžia, kad struktūralizmo negalima traktuoti kaip mokyklos ar judėjimo, nes dauguma autorių, kuriuos paprastai jungia šis apibūdinimas, nesijaučia siejami nei bendros doktrinos, nei kovos. Greičiau, pasak autoriaus, jie jungiami bendro ženklo, vadintino *struktūriniu žmogumi*, kuris apibūdinamas ne tik savo idėjomis, kalbomis, bet ir gebėjimu išsivaizduoti, t. y. „savybingu būdu išgyventi struktūrą“ [9, p. 158–159]. Olandų struktūrinės architektūros tyrinėtojas Wim J. van Heuvel [10, p. 20], antrindamas R. Barthesui, teigia, kad reikėtų kalbėti apie konkrečias struktūralistines idėjas atitinkančias statinio savybes, nes ne visada lengva apibrėžti tam tikrą pastatą kaip struktūralistinį. Todėl tikslinga ir

Planavimo savybių kaita priklausomai nuo vyraujančio stilistinio periodo
Alternation of planning features subject to prevailing stylistic period

	Hausmanizmas	Modernizmas	Struktūralizmas
Scientizmas	–	+	+
Kilmė	Pramonės plėtros padarinių sprendimas	Klausimų dėl pramonės plėtros pasekmių sprendimas ir reakcija į Hausmanizmo planavimo pasekmes	Klausimų dėl pramonės plėtros pasekmių sprendimas ir reakcija į modernizmo planavimo pasekmes
Tarpdiscipliniškumas	Nėra arba tik užuomazgos	Mokslas, menas	Mokslas, menas, gamta
Visuomenės samprata	Nėra arba tik užuomazgos	Visuomenės reikšmės suabsoliutinimas individo atžvilgiu	Visuomenės ir individo santykių pusiausvyra
Istoriškumas	Visuotinės istorizmo ir retrospekcijos apraiškos	Istorinių sąsajų nutraukimas	Grįžimas prie ištakų, tačiau istoristinės sąsajos idėja atmetama
Kultūrinis kontekstas	Vakarų tradicija	Vakarų ir Rytų (Japonija pokariu) tradicija	Vakarų ir Rytų (Japonija) tradicija
Geografinė sklaida	Vakarų Europa ir jos kolonijos 4 žemynuose	Vakarų Europa ir jos kolonijos 4 žemynuose	Vakarų tradicijos kraštai ir Japonija
Miesto pobūdis	Statiškas	Dinamiškas	Dinamiškas
Vyraujantis planavimo būdas	Utilitaristinis	Technofunkcinis	Organiškas

architektūros tyrimuose daugiau dėmesio telkti į struktūralistines idėjas ar struktūralistinių mąstymo būdą nei į struktūralizmą kaip meninį stilių.

Struktūralistinių idėjų užuomazgos architektūroje įprastai siejamos su Le Corbusier ankstyvaisiais darbais, Louis Kahn, Peter ir Alison Smithson kūryba [11, p. 644]. Ideologinėmis ištakomis laikomas *Team 10 (X, Ten)* 1954 m. paskelbtas *Doorn* manifestas bei šios grupės pastangos atnaujinti tarptautinio modernizmo nuostatas [11, p. 148–149, 659, 12]. Todėl galima daryti prielaidą, kad teorinis struktūralizmo pagrindas yra *modernizmo reforma*. Modernizmas taip pat grįstas reakcija į „hausmanizacijos“ planavimo rezultatus [5, p. 10]. Tačiau modernizmo atstovai, teigdami mokslo ir meno jėgų konsolidaciją, plėtojant šiuolaikinį miestą, kėlė naujo planavimo idėją bei pasisakė prieš istorinį tęstinumą. *Team 10 atnaujinimas* reiškė grįžimą prie *ištakų* (žr. lentelę), kurios kiekvienam architektūros kūrėjui reiškė skirtingus dalykus. R. Buivydas, remdamasis struktūralistine idėja pagrįstais reiškiniais moksle, technikoje, filosofijoje ir mene, įvertindamas jai artimas W. Curtis, V. Glazičev (В. Глазичев), W. J. van. Heuvel, A. Luchinger nuostatas, siūlo struktūralistinei architektūrai priskirti ne tik britiškojo neobrutalizmo ir olandiškojo segmentinio struktūralizmo atstovus, jų pirmtakus ar sekėjus, bet ir japoniškojo metabolizmo architektūros kūrėjus [1, 2].

Iš tiesų fragmentiškai dalyvavę *Team 10* veikloje japonai Kisho (Nurioka) Kurokawa, Fumihiko Maki, Kenzo Tange [12] 1960 m. inspiravo metabolistinę tendenciją architektūroje. K. Tange 1966 m. paskelbė deklaraciją „Funkcija, struktūra, simbolis“. Kaip ir *Team 10*, metabolistai siekė, kad visi urbanistiniai dariniai būtų *lankstūs, dinamiški*, laike bei erdvėje *plėtojami organizmai*. Japoniškasis struktūralistų sparnas radikaliai erdvėje ėmė plėtoti *bionines analogijas* ir, remdamiesi *tradicinio japonų būsto* koncepcija, sukūrė ne vieną statinį su modeliuojamais konstrukcinių *griaučių užpildais*.

Vakarietiškame kontekste subrandintos *CIAM (Congres Internationaux d'Architecture Moderne)* reformų idėjos taip pat nebuvo vienalytės. Olandams Jaap Bakema ir Aldo van Eyck „ištakos“ reiškė atogrąžą į *ankstyvasias kultūras*, jų *ženklines reikšmes*. Nors Ch. Jencks nuomone, įsivyravęs struktūrų ir konstrukcijų ornamentškumas jau aiškiai prieštaravo modernistinėms dogmoms [13, p. 16], tai, architektų įsitikinimu, turėjo gražinti miestui ne tik identitetą, bet ir žmogiškąjį mastelį. Britai A. ir P. Smithson orientavosi į architektūros elementų (medžiagų, konstrukcijų) materialinį pir-

mapradiškumą. Italas Giancarlo De Carlo, amerikietis Shadrach Woods, korbiuzietiškos tradicijos tęsėjas graikas Georges Candilis bei vėliau *Team 10* nariais ar bendradarbiais tapę architektai Herman Hertzberger, Alexis Josic, Reima Pietilä, Oswald M. Ungers, Christopher Alexander, Aulis Blomstedt, Hans Hollein, Charles Jencks, James Stirling dar labiau išplėtė kultūrinės struktūralizmo ribas.

Idėjiškai artimų *Team 10* ir metabolistų organizacinis savarankiškumas galėjo būti nulemtas tiek kultūrinių (Rytų ir Vakarų civilizacijų skirtumai) bei politinių (pokaris), tiek momentinių (*CIAM* krizė) bei asmeninių (kūrybinės ambicijos) priežasčių.

Dažnai pabrėžiamas scientistinis struktūralistinės architektūros pradas. Nors mokslo įtaka architektūros procesams nebuvo naujas dalykas, modernizmo tarpdisciplininis liberalumas ir pažangos išaukštinimas neabejotinai sudarė prielaidas spartesnei mokslo ir meno integracijai architektūroje.

Remiantis A. E. Gutnovo [5], Vladimiro Papernyj [14], J. Vujeko [6] darbais galima daryti prielaidą, kad *SSRS modernistinės architektūros tendencijos yra tiesiogiai susijusios su rusiškojo architektūrinio avangardo konstruktyvizmu*. Šio judėjimo tarptautinį pripažinimą ir autoritetą (tiek vakarietiškojo, tiek sovietinio modernizmo atstovų) rodo tokių architektų, kaip Alfred Kastner, Frank Loyd Wright, Le Corbusier, aktyvus teorinis ir praktinis dalyvavimas SSRS architektūros procesuose. Le Corbusier ne tik atvirai žavėjosi toje šalyje tuomet vykusiais pokyčiais, Maskvą vadindamas architektų „pažadėtąja žeme“, bet ir pats aktyviai juose dalyvavo – projektavo „Centrosojuz“ administracinį pastatą (1928–1936 m.) Maskvoje [15]. Pakitus valstybinei politikai ir ėmus propaguoti *klasicistinę* (1930–1954 m.) estetiką, architektas aktyviai gynė moderniosios architektūros pozicijas. Šis novatorius, reaguodamas į Sovietų rūmų (1932 m.) Maskvoje konkurso rezultatus, rašė laiškus ne tik savo bičiuliui rusų konstruktyvistui Aleksandrui Vesninui, bet ir su kolegomis iš *CIAM* W. Gropiusu, J. L. Sertu, S. Gidionu, V. Bourgeoisu, C. van Eesterenu raštu prašė Stalino panaikinti „sensacingus“ konkurso rezultatus [14, p. 33]. Modernistus masino SSRS statybų mastas ir galimybės, kurias teikė privačios nuosavybės panaikinimas bei valstybinis šiuolaikinės architektūros protegavimas. Tačiau ne tik tai: meninių idėjų apykaita tarp rusų avangardo, *CIAM* ir Bauhauzo iki 4-ojo dešimtmečio vidurio išlieka gana aktyvi. Taip pat matome, kad ankstyvojo rusiškojo modernizmo tradicija ne tik nebuvo izoliuota, bet ir stovėjo europinės architektūros avangarde.

Dėsninga, kad mirus Stalinui per kelerius metus *socialistinį realizmą* pakeitė funkcionalizmas. Greito jo populiarėjimo priežastys galėjo būti įvairios, pavyzdžiui, asmenybės kulto pabaiga ir fiktyvios demokratijos užuomazgos. Funkcionalizmas savo ideologinėmis ir estetinėmis nuostatomis taip pat buvo parankus planinės ekonomikos tikslams siekti. Lyginant su ankstesniu SSRS raidos etapu jis buvo vadinamas *atsilimu*. Tai atsispindėjo ir informacinėje sklaidoje. Vėliau imta leisti kritines studijas apie tuometines moderniosios minties tendencijas mene [16], estetikoje [17] bei architektūroje [18, 19]. Lietuviškoje 7-ojo dešimtmečio profesinėje periodikoje jau palyginti gausu užsienio architektūros pavyzdžių, apžvalgų, komentarų. Kiek vėliau – 1971 m. pasirodo reikšminga to meto architektams Jono Minkevičiaus knyga *Architektūros kryptys užsienyje* [20].

Giminingos rusiškojo ir vakarietiškojo modernizmo ištakos lėmė panašią jų estetinę ir idėjinę raidą. Tik dėl 1930–1954 m. trukusio stalininės stiliškos architektūros raidos pertrūkio rusiškasis „avangardas“ virto „ariergardu“. Tai atsispindėjo ir tolesnėje stiliaus raidoje: europinis funkcionalizmas buvo grindžiamas *filosofija, ekonominių ir socialinių* kontekstų tyrimais, o sovietinis funkcionalizmas (taip pat ir lietuviškasis) buvo įgyvendinamas remiantis „*socioekonominius*“ plėtros reikalavimais [21, p. 11]. Tai patvirtina ir to meto profesinėje bei kultūrinėje periodikoje vyravusios temos. Lietuvoje modernizmo raidos pauzė buvo dešimtmečiu trumpesnė nei Rusijoje, o stalininio stiliaus etapas dėl karo ir okupacinės adaptacijos buvo dar trumpesnis. Nors 1944 m. yra sudaroma Šiaulių atstatymo ir plėtojimo generalinė schema (archit. E. Budreika) [20, p. 78], vėliau Kretingos, Kauno, Klaipėdos generalinės schemas bei nuo 1958 m. jau sudaromos tam tikros rajoninio planavimo schemas, tačiau jos tik iš dalies

reguliuo miestų ir miestelių plėtrą bei išdėstymą. Tad ir esminių apgyvendinimo sistemos pakeitimų iki 1967 m. nebuvo [20, p. 202, 21; p. 10–11].

3. Pagrindiniai struktūralistinės architektūros konceptai

Nuostata, kad struktūralizmas architektūroje susiformavo kaip reakcija į Atėnų chartijoje (1933 m.) įteisintą kultūrinio ir fizinio identiteto, žmogiško mastelio praradimą, patvirtina ir *CIAM* susirinkimų chronologija, kai po Antrojo pasaulinio karo ėmusi bręsti utilitaristine virtusios architektūros ir jos politikos kritika peraugo į *Doorn* manifestą, *CIAM* reformas ir lėmė kongreso pabaigą [10, p. 12].

Team 10, remdamiesi škotų biologo, sociologo ir urbanistikos novatoriaus Patrick Geddeso statistiškai argumentuota gyvųjų biologinių bendruomenių klasifikacija pagal teritoriją, užimtumą ir organizmus (1881 m.) bei remiantis šia teorija pasiūlyta urbanistine koncepcija (1 pav.), teigė, kad ir visos žmonių bendruomenės turi vienodą sandarą. Taip *Team 10* ėmė kelti universalios bendruomenių modeliavimo sistemos idėją, *įgyvendinamą šiandienos utopiją* (angl. *Utopia of the Present*), kuri, skirtingai nuo ankstesnių idėjų, turėjusi gražinti miestą žmogui [12]. Būsto, aplinkos ir bendruomenės harmonijos modeliavimas buvo grįstas *socialinių ir vizualinių ryšių tyrimais*. Nors struktūralistai, kaip modernizmo tradicijų tęsėjai, teigė, kad tinkamas sprendimas dažniau glūdi architektūrinėje novacijoje nei socialinėje antropologijoje, įkvėpti semiotikos teikiamų galimybių, jie pasinėrė į istorinių, kultūrinių archetipų paieškas. Neatsitiktinai kai kurie olandų architektų urbanistiniai sprendimai siejami su modernizmui daugeliu prasmų priešišku postmodernizmo reiškiniu.

1 pav. Geddes slėnis: 1) vienkiamis, 2) kaimas, 3) monofunkcinis miestas, 4) polifunkcinis miestas (P. ir A. Smithson eskizas)

Fig 1. The Geddes valley section: 1) detached farm; 2) village; 3) monofunctional town; 4) multifunctional town

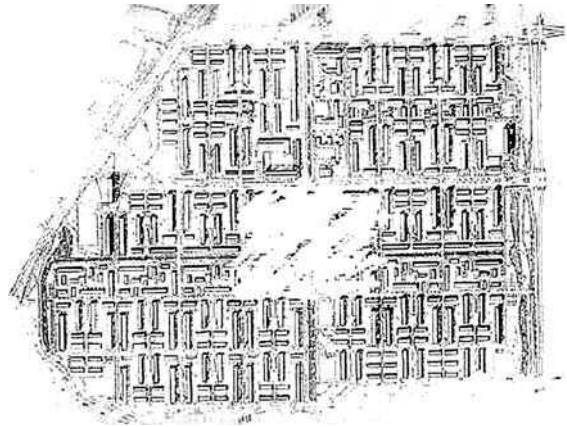
Architektai „disidentai“ savo keltas idėjas pademonstravo 1956 m. vykusiame *CIAM X* kongrese Dubrovniko, Jugoslavijoje. Dėmesys buvo sutelktas į keturių koncepcijų plėtojimą – *kekės* ar *spiečiai* (*cluster*), *paslankumas* (*mobility*), *augimas ir kaita* (*growth and change*), *gyvenamoji aplinka* (*habitat*).

Kongrese buvo demonstruoti septyni *Team 10* narių projektai. Grupė *MARS*, John Voelckeris, Bill Howellas, John Killickas ir John Partridgeas projektuose įvairiai adaptavo „kekės“ idėją. Tai leido lanksčiai įgyvendinti *Team 10* aktualizuotą bendruomenės ir architektūrinių formų sąsają bei pagrindę teorinę A. ir P. Smithsonų, „Geddes slėniu“ grįstos „pakopinės bendruomenės“ diagramą.

James Stirling pateikė lanksčią tradicinių konstrukcijų sistemą kaimo statyboms. Olandų *Team 10* taip pat pateikė keletą projektų: Jaap Bakema (kartu su L. Stokla) pristatė *Rotterdam Pendrecht* (2 pav.) ir *Alexanderpolder* gyvenamųjų rajonų projektus, grįstus teritorijų plano raidos analize. Aldo Van Eyck pademonstravo naujo polderinio *Nagele* miesto projektą, kuris buvo grįstas socialiniais tyrimais [12].

Team 10 savo projektais demonstravo, kad iš pirmųjų funkcinių elementų kūrybiškai komponuojant nedidelius urbanistinius darinius, sprendimus grindžiant morfologine ir sociokultūrine analize, galima įgyvendinti „šiandienos utopiją“. Daugiausia dėmesio architektai skyrė miesto, kaip techninio įrenginio, idėjoms. Miestas tampa gyvu erdvėje ir laike besivystančiu lanksčiu organizmu.

Sėkmingą kongrese iškeltų idėjų sklaidą lėmė ir olandų architektūros žurnale *Forum* nuo 1959 m. vykdyta informacinė kampanija. Tuo metu žurnalą ėmėsi redaguoti struktūralistinių idėjų puoselėtojai (vėliau vadinti *Forum* grupe) Dick Apon (1926 m.), A. van Eyck (1918 m.), J. Bakema (1914–1981 m.), Gert Boon (1921 m.), Joop Hardy (1918–1983 m.), H. Hertzberger (1932 m.) ir Jurriaan Schrofer. Naujosios redakcinės kolegijos debiutas buvo pavadintas „kitokia idėja“ (*Another idea*). Čia pristatyti *Pendrecht* (2 pav.) ir *Alexanderpolder* kvartalų projektai, kuriuose mažaaukščiai sekciniai daugiabučiai komponuoti kartu su vienbučiais, dvibučiais, blokuotais bei aukštybiniais namais. Vėliau *Forum* grupė ima skelbti *priešpriešų sąryšingumo* (*Interior-exterior dialogue*) idėją. Nutrinamos ribos ne tik tarp vidaus ir išorės, bet ir tarp miesto ir namo, vidaus ir lauko, didelio ir mažo, detalės ir visumos, asmeninio ir visuomeninio. Tai, architektų manymu, turėjo pagerinti gyvenamosios aplinkos kokybę. Galiausiai *priešpriešų sąryšingumo* idėja ėmė keisti projektavimo sampratą – deklaruoja-

2 pav. *Pendrecht* gyvenamasis rajonas Roterdame, 1949 m.
Fig 2. *Pendrecht* residential district in Rotterdam, 1949

ma, kad tiek virtuvės, tiek visos šalies projektai remiasi analogiškais principais [12]. Dar viena *Team 10* iškelta ir *Forum* žurnale populiarinta idėja nuo „kitokių namų“ (*Another housing*) idėja. Funkcionalistinių stačiakampio gretasienio tūrio statinių struktūralistai pasiūlė skaidyti į *pirminius funkcinius elementus* ir iš jų kūrybiškai komponuoti formas. Praplėtus kompozicijos priemonių arsenalą miestovaizdis turėjo tapti spalvingesnis: vizualiai smulkėtų tūriai ir erdvės, dėl to gyvesnės būtų gatvių perspektyvos, mažiau būtų monotonijos.

3.1. Organiška plėtra

CIAM X kongrese iškeltos idėjos ir pademonstruoti projektai, struktūralistų manymu, turėjo galutinai patvirtinti prieš kelerius metus Le Corbusier paskelbtą „šlovingos modernizmo epochos“ pabaigą. Tačiau, kita vertus, kongreso dalyvių plėtoti organišką planavimo principai grįsti dar modernizmo priešaušriu brenusių idėjomis. Pirmosios pramonės revoliucijos išryškintus klasikinio statiško miesto trūkumus imta šalinti ieškant kokybiškai naujų miesto plėtros modelių. Perspektyviausios *CIAM* reformatoarams atrodė P. Geddeso ir Ebenezer Howardo idėjos.

P. Geddesas (1854–1932 m.), plėtodamas menotyryninko ir sociologo John Ruskinio (1819–1900 m.) visuomenės procesų ir erdvės sandaros sąryšingumo idėją bei remdamasis senovės Indijos miestų pavyzdžiu, akcentavo organiškai sujungtų miesto funkcijų vertingumą. Taip planuojamas miestas, mokslininko manymu, būtų *gerai organizuotas, dinamiškai subalansuotas, lankstus ir atviras augimui*. Praktiškai įgyvendindamas savo teorijas Edinburgo senamiesčio rekonstrukcijos projekte, konsultuodamas architektą Frank Mearsą, rengusį

Jeruzalės plėtros projektą (1919 m.) bei rengdamas Tel Avivo generalinį planą (1925 m.) jis vienas pirmųjų moderniajame amžiuje praktiškai įrodė *mokslinio ir gamtinio prado reikšmę architektūrai*. Jo idėjos savaip adaptuotos ne tik *Team 10* manifestuose bei tokių urbanistikos teoretikų kaip Lewis Mumfordas darbuose, bet, kaip vėliau matysime, lėmė Jungtinės Karalystės (toliau – JK) urbanistikos novatoriškumą.

Įkvėptas amerikiečių teisininko ir rašytojo Edward Bellamy (1850–1998 m.) novelės *Atogrąža: 2000–1887* (*Looking Backward: 2000–1887*, 1888 m.) apie industrinės eros nulemtas socialines permainas [22], anglų urbanistas E. Howardas (1850–1928 m.) 1898 m. publikavo tais laikais utopišką studiją *To morrow: A Peaceful Path to Real Reform* (1902 m. ji buvo pakartotinai išleista pavadinimu *Garden Cities of Tomorrow*). Autorius, įvertinęs miesto ir kaimo privalumus bei trūkumus, iškėlė *miesto-kaimo* (*Town-Country*) idėją. Savarankiški nedideli agrarinių teritorijų apsuptyje projektuotini (vietos gyventojų valdomi ir plėtojami) miestų palydovai, E. Howardo įsitikinimu, turėjo išspręsti įsisenėjusias didmiesčių plėtros problemas. 1899 m. jo paties iniciatyva įsteigta pirmoji JK viešoji planavimo organizacija – Miestų-sodų asociacija (*Garden Cities Association*, vėliau *Town and Country Planning Association*), kuri ne tik siekė miesto-sodo idėjas patikrinti praktiškai, bet akcentavo mokslo bei meno svarbą planuojant miestus. Pirmieji E. Howardo utopiją realybe pavertė anglų miestų planuotojai Raymond Unwinas (1863–1940 m.) ir Richard Barry Parkeris (1867–1941 m.), 1903 m. pradėdami įgyvendinti *Letchworth* miesto-sodo projektą *Hertfordshire* (Anglija). Vėliau pradėti statyti priemiestis *Hampstead* Londone (1907 m.), *Welwyn'e* (*Hertfordshire*, Anglija, 1920 m.), *Wythenshawe* ir Mančesteryje (pradėtas 1927 m.). E. Howard ryšiai su vokiečių architektais Hermann Muthesius bei Bruno. Tai turėjo įtakos ir Veimaro Respublikos Folkenbergo (Berlynas 1906 m.) bei *Reform* (Magdeburgas, 1906–1930 m.) projektų humaniškumui. Plėtodamas miestų-sodų teoriją R. Unwin pasiūlė didmiesčių plėtros problemas spręsti vystant *palydovines gyvenvietes* [15].

Nors Britų salyne populiarios organiško planavimo idėjos, Europoje vis dažniau ėmė vyrėti technokratinė planavimo doktrina. Remiantis T. Garnier ir A. Miliutino teorijomis, dar 1933 m. priimta Atėnų chartija, kurioje akcentuojamas funkcinis miesto zonavimas (pagrindinės zonos – gyvenamoji, pramonės ir poilsio – sudaro vientisą struktūrą) [23, p. 31] pokario sąlygomis įgijo dar radikalesnį funkcionalistinį pobūdį. Miestas nebepripažįstamas kaip meno kūrinys. Ėmė dominuoti me-

taboliniai dariniai, urbanistinės megastruktūros. Miestas tampa panašus į mašiną, kurioje buvo mechanizuotos bene visos jo funkcijos ir tarnybos. Naujomis vertybėmis tuomet tampa abstraktumas, transformacijos, paprastumas, minimalumas, stereotipiškumas, technicizmas [24]. Tai akivaizdžiai pakeitė ne tik JAV bei Vakarų Europos, bet ir SSRS (taip pat ir Lietuvos) miestovaizdį [25]. Įsivyravo naujosios miesto planavimo technologijos. Tuomet stiprėjančią technologijos beribių galimybių iliuziją iliustruoja Le Corbusier pateikta linijinio miesto Paryžius–Maskva koncepcija, kuri tapo atsaku į M. J. Ginzburgo Maskvos rekonstrukcijos projektą [6, p. 75–77].

Antrojo pasaulinio karo metais dar labiau ryškėjo deurbanizacijos idėja, kurią įgyvendinus miestas turėjo atsiverti *augimui* ir darniai *plėtrai*. Tai sudarė prielaidas rajoninio planavimo, kaip mokslo, formavimuisi. Didžiojoje Britanijoje, pasak L. Benevolo [26, p. 219], susidūrus vietinei tradicijai, atstovautai J. Ruskino, E. Howardo ir P. Geddeso, su žemynine statybos kultūra, 4-ojo dešimtmečio pabaigoje gimė didžiausias Europoje urbanistinio ir teritorinio planavimo projektas. Londonas, kur 1944 m. parengtas *Abercrobie ir Forshaw* dezurbanizacijos projektas ir 1946 m. pradėta nacionalinė „naujų miestų“ programa, pokariu tapo naujųjų miestų statybų pradžios ženklui. Pakoreguota 1954 m. ir 2004 m. ši JK programa vis dar vykdoma.

Tarpukarinio laikotarpio modernistinės miestų planavimo novacijos savaip atspindėtos ir Amsterdamo miesto užstatymo plane (sudarytas 1928–1934 m.), kur iš *pamatinių funkcinių elementų* sukomponuotos periferijos ir barokinio senamiesčio jungtimi tapo *gamtiniai elementai* [26, p. 218].

Pokariu naujieji miestai augo įvairiuose kraštuose. Jie skyrėsi ne tik funkcijomis, bet ir plėtojimo būdais. Nevienodas buvo politinis-ekonominis kontekstas. Vienintelėje JK buvo sukurta speciali naujųjų miestų statybos įstatymų bazė (1946 m. ir 1953 m.). Plėtros korporacijų (*development corporations*) pastangomis planavimas, įgyvendinimas ir jau pastatytų miestų vadyba JK vyko sklandžiai ir darniai. Siekiant suderinti naujųjų gyvenviečių centrų *funkcionalumą, ekologiškumą ir miesto poreikius* buvo pasinaudota visa JK architektūros patirtimi [26, p. 222]. Amsterdame, Roterdame, Stokholme pats miestas rūpinosi naujų kompleksų statyba anksčiau miesto įsigytuose sklypuose.

Rytų Europos nekilnojamojo turto nacionalizavimas, pasak L. Benevolo [26, p. 225], suardė pamatinę miestų struktūrą. Valdžia, paneigusi privačius interesus, įgijo neribotą veiksmų laisvę, dėl to atsirado savavališkų ir

nepateisinamų didžiulių kolektyvinių projektų. Nors, kaip anksčiau minėta, tarpukariu būtent valdžios visagalybė ir masinio modernizmo atstovus, išgalėjus Stalino kultui šis žavėjimasis ėmė blėsti.

Kitaip planuoti tapo tapo Vakarų miestai. Juose dažnai trūkdavo žemės. Todėl didmiesčių valdžia savo veiksmus derindavo su periferijų gyventojais, todėl naujų miestų statybos dažnai pereidavo į vietos bendruomenių rankas (Danijoje – Albertslūnas (*Albertslund*), buv. Vakarų Vokietijoje – Zalcgiteris (*Salzgitter*), Marlis, Volfsburgas (*Wolfsburg*; šio miesto statyboje dalyvavo ir „Wolksvagen“ koncernas), Kaufbairenas.

Privačia iniciatyva nauji miestai statyti JAV ir daugumoje Vakarų Europos šalių (ypač buv. Vakarų Vokietijoje – Bylefeldo (*Bielefeld*) miesto plėtra, Zėneštatas (*Senestadt*)) [18, p. 224–225]. Suomijos architektai miesto-sodo idėją pavertė miestu-mišku Tapioloje (*Esspo*, Didysis Helsinkis) [6, p. 89]. Švedijos, karo metu išlaikiusios neutralitetą ir išvengusios didesnių sugriovimų, kruopščiai planuoti naujieji miestai, atsižvelgiant į kraštovaizdį, pastatų įvairovė tapo pavyzdžiu daugeliui Europos urbanistų [18, p. 222].

Lietuvoje miesto-sodo idėja pradėta įgyvendinti dar 1908 m., kai Vilniaus geležinkelinių iniciatyva, įsteigus „Geležinkelių kolonijos draugiją“ ir įsigijus 80 ha žemės Pavilnyje, 1911 m. pradėtos statybos. Greta, Vilnelės šlaituose ir plokščiakalnyje 1954 m. įsteigtas 30 ha sodas-parkas. Vėliau buvo suprojektuotos dar kelios neįgyvendintos ar iš dalies įgyvendintos gyvenvietės Kaune, Klaipėdoje [27].

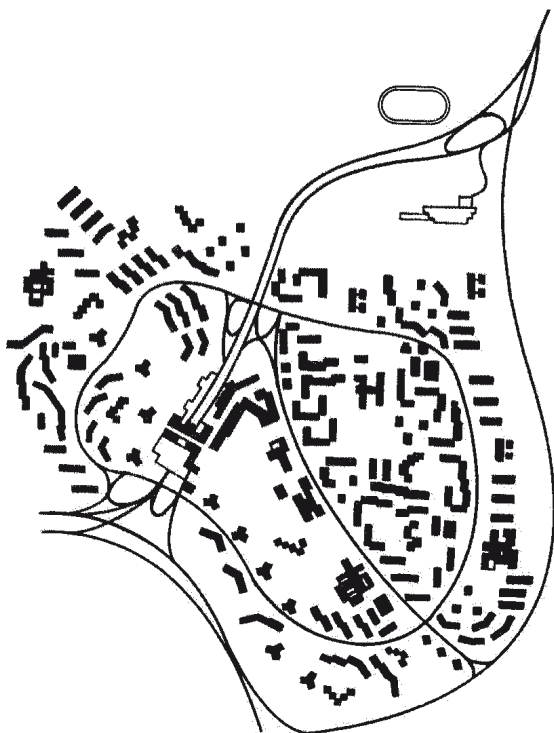
Pokariu ši idėja įgavo naujų formų. 1948 m. balandžio 9 d. Lietuvos komunistų partijos (bolševikų) (LKP(b)) Centro komitetas (CK) nutarė steigti kolūkinės gyvenvietes, bet dėl lėšų stygiaus beveik nieko nebuvo padaryta. Tik 1956 m. pabaigoje Sovietų Sąjungos komunistų partijos (SSKP) CK pritarė Lietuvos kolūkinių kaimų statybos idėjai [28, p. 500]. Naujų miestų statybos praktika Skandinavijoje, Lenkijoje bei Vengrijoje parodė, kad tokie projektai ekonomiškai brangūs, socialiai sudėtingi ir retai tikslingi. Todėl socialistinių šalių planuotojai, 4–5 dešimtmetyje projektavę naujus miestus, 6–7 dešimtmetyje grįžo prie esamų miestų rekonstrukcijos ir plėtros [18, p. 193, 212], o skandinavai koregavo naujų miestų planavimo strategiją [18, p. 141]. Britų ir prancūzų planuotojai taip pat ėmėsi miestų dalių rekonstrukcijų. Naujųjų miestų praktika parodė, kad teoriniais metodais nustatyti žmonių poreikiai bei visuomenės modeliai negali padėti įvertinti visų subjektyvių bendruomenės vidaus santykių ir jų pasekmių. LSRS ūkio specialistai taip pat išpėjo, kad

didelių gyvenviečių kūrimas ekonomiškai labai brangus, tačiau politiniai argumentai nugalėjo [28, p. 500]. Vieni pirmųjų pokario naujųjų miestelių tapo 1948 m. popieriaus fabriko darbininkams pastatytas Grigiškių miestas (archit. P. Janulis) [20, p. 80].

Pokario miestų statybos Lietuvoje buvo plėtojamos keliomis kryptimis: 1) steigiami bei rekonstruojami naujieji miestai ir 2) miesto tipo gyvenvietės. Kaip ir Vakarų Europoje, čia pirma buvo imtasi kurti naujus miestus ir gyvenvietes. Tik vėliau, kaip ir kaimyniniuose kraštuose, grįžtama prie gyvenviečių rekonstrukcijų. Čia sunkiau pavykdavo norimu mastu įgyvendinti politinius-ekonominius pakeitimus, nes tekdavo atsižvelgti į esamas sąlygas [29, p. 8–9; 30, p. 1–5; 31, p. 17–20]. Todėl profesinėje to meto spaudoje pasirodydavo aštri partinė šių projektų kritika [32, p. 10–12; 33, p. 15–18; 34, p. 3–7].

Naujųjų miestų statybos Lietuvoje taip pat neįgavo SSRS būdingo masto. Pirmasis – 1953 m. archit. K. Šešelgio suprojektuotas cemento gamyklos darbininkams skirtas Naujosios Akmenės miestas. Vėliau įgyvendinti energetikams skirtų Elektrėnų ir Visagino miestų projektai. Vis dėlto reikšmingiausi to meto sprendimai įgyvendinti rekonstruojant (Birštonas, Nida) bei plėtojant miestus (naujieji miestų rajonai). Plataus pripažinimo sulaukė Kauno Kalniečių r. (1975–1983 m., suplanavimo aut. G. Miškinienė, A. Krasilnikova, A. Steponavičius), Vilniaus Žirmūnų r. (1962–1969 m., suplanavimo aut. B. Kasperavičienė, 1968 m. – SSRS valstybinė premija) bei Lazdynai (proj. 1962–1967 m., įgyvendinimas 1967–1973 m., suplanavimo aut. Vyt. Balčiūnas, V. Brėdikis, V. Čekanauskas, 1974 m. – Lenino premija) (3 pav.). Visi šie miestų rajonai komponuoti iš *pamatinių funkcinių elementų*.

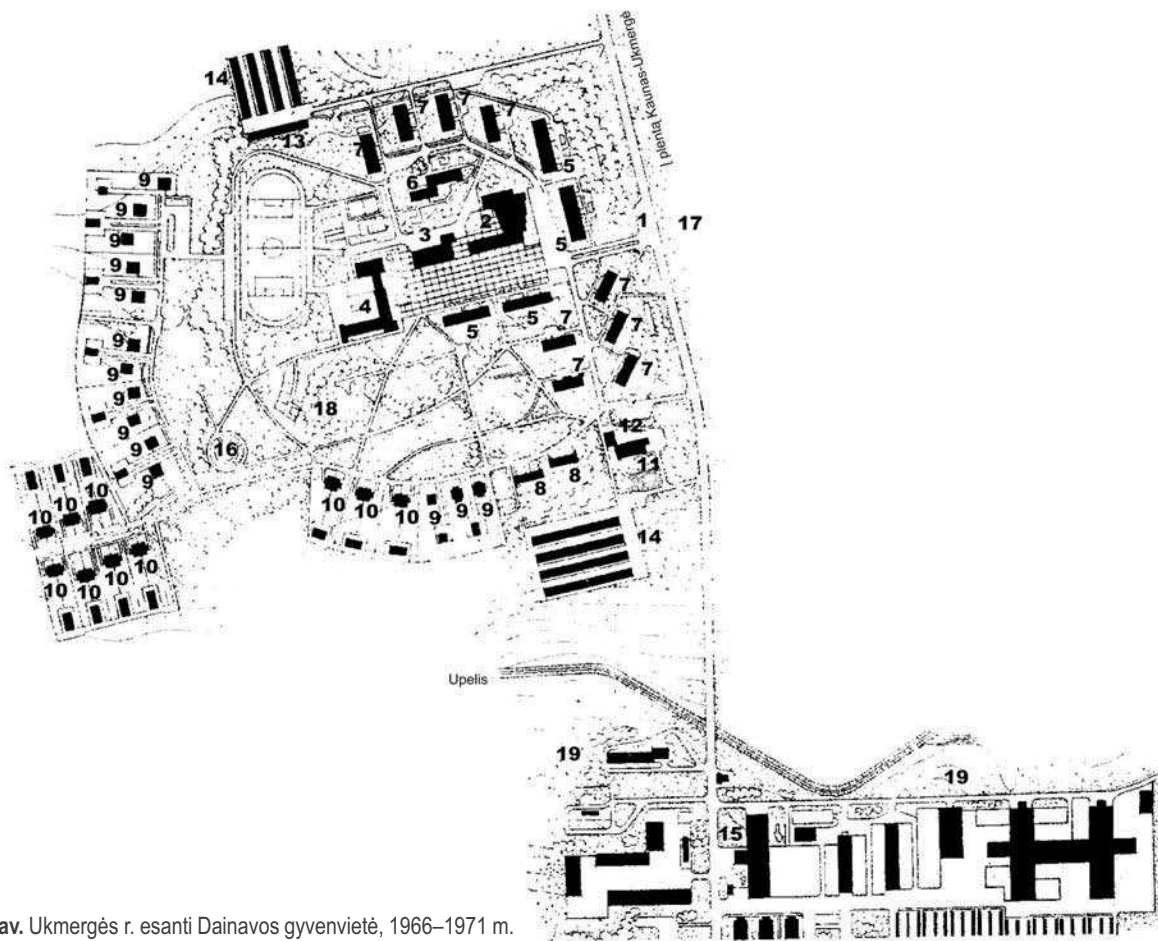
Lazdynų rajonas, skirtas 44 000 gyventojų, buvo įkurdintas miškingoje pietvakarinėje Vilniaus dalyje. Rajono architektūriniai ir urbanistiniai sprendimai, atsižvelgiant į gamtinę aplinką [35, p. 88], žymėjo naujas tendencijas miestų planavimo raidoje. „Gamtiškais“ principais formuotų erdvių keliamą psichologinį bei emocinį efektą Algimantas Miškinis lygina su lietuviškos kūrybos tradicijos suformuotais kaimais ir miesteliais. Lazdynų kompozicijoje jis išvelgia ir kai kurių Vilniaus senamiesčio bruožų, pavyzdžiui, „susiliejančios erdvės, netikėtai iškylantys akcentai, beveik visur matomos vertikalės“ [35, p. 98]. Gamtinis motyvas sėkmingai naudotas ne tik Lazdynuose, bet ir vėliau greta formuotuose Karoliniškių bei Viršuliškių rajonuose. Šių rajonų jungtimi taip pat tapo gamtiniai elementai. Taip išvengta vientisų, funkcionalistinei tradicijai būdingų

3 pav. Lazdynų gyvenamasis rajonas Vilniuje 1967–1973 m.
Fig 3. Lazdynai district in Vilnius, 1967–1973

urbanizuotų teritorijų, siekta išspręsti gyventojų rekreacijos miesto sąlygomis problemą (miškai-parkai).

Gausu novacijų to meto miesto tipo gyvenviečių projektuose. Atkreiptinas dėmesys į vadinamąsias eksperimentines-pavyzdynes gyvenvietes. Būtent šiais projektais buvo siekiama parodyti, kaip turi atrodyti ir kiti agromiestai. Pavyzdžiu tapo Dainava (paukštininkystės tarybinis ūkis „Leonpolis“, Ukmergės r. (4 pav.)), Klausučiai (I. Mičiurino sodininkystės tarybinis ūkis, Jurbarko r.), Skaistgirys („Pergalės“ kolūkis, Joniškio r.), vėliau Kabiškės (Ždanovo kolūkis, Vilniaus r.) [21, p. 32]. Šių eksperimentinių pavyzdinių gyvenviečių patirtis buvo pritaikyta daugelio kitų gyvenviečių projektavimui ir statybai [20, p. 261, 264]. Suplanavimo, konstrukcijų, estetikos požiūriu šiose gyvenvietėse iš tiesų buvo įgyvendinta nemaža iki tol nematytų sprendimų. Kiekvienas šių agromiestų turi aiškius identiteto bruožus. Tiesa, nors daug šių gyvenviečių statinių projektų buvo unikalūs, jie tapdavo kartotiniais. Taip gyvenvietės ėmė panėšėti viena į kitą, o dėl

4 pav. Ukmergės r. esanti Dainavos gyvenvietė, 1966–1971 m.
Fig 4. Dainava settlement, Ukmergė region, 1966–1971

lėšų stygiaus dažnai būdavo tik iš dalies įgyvendinami pirminiai sumanymai.

Tarp pavyzdinių gyvenviečių išsiskyrė Skaistgirys, kuris buvo ne naujas urbanistinis darinys, bet rekonstruotas kaimas. Čia gyvenamąjį fondą, priešingai nei daugumos naujai statytų gyvenviečių, didžiąją dalį sudarė sodybiniai namai. Taip atsitiko dėl to, kad Skaistgirys plėtotas tuo metu, kai dar nebuvo parengti planavimo dokumentai. Gyvenamosios statybos struktūra, statinių tipai bei jų blokavimo būdai, kaip tuomet buvo skelbiama, atlikti, atsižvelgiant į gyventojų apklausos rezultatus bei sociologinius ir demografinius tyrimus. Todėl čia tik 18 % gyventojų gyvena sekcinuose daugiabučiuose namuose; 36 % – sublokuotuose 2 ir 4 butų namuose, o likusieji 46 % – sodybinuose namuose. Palyginimui, nuo 1966 m. iki 1971 m. statytoje Ukmergės r. buvusio Leonpolio TŪ eksperimentinėje-pavyzdinėje centrinėje Dainavos gyvenvietėje (ŽŪSPI, archit. R. Kamaitis, V. Šimkus ir A. Staškevičius, 1971 m. – SSRS valstybinė premija (4 pav.)) sodybiniai sklypai tesudarė 5 % (pradžioje planuota jų visai atsisakyti) [20, p. 241].

Dar vienas savitas Skaistgiryje įgyvendintas aplinkos humanizavimo sprendimas buvo privačių gėlynų perkėlimas arčiau gatvės. Taip jie įgijo ir miesto želdynų funkciją. Savaip adaptuota miesto-sodo idėja virto miestu-gėlynu.

Nors daugumoje naujai statytų miestų, jų rajonų bei gyvenviečių ir nepavykdavo įgyvendinti visų projektinių sprendimų, aiškiai matomos paralelės su vakariečių erdvėje plėtomis dezurbanizacijos ir aplinkos humanizavimo idėjomis. Tai miesto-kaimo (agromiesto), miesto-sodo idėjos, gamtinių elementų integracija į miesto audinį, įvairių tipų gyvenamojo būsto komponavimas bendroje erdvėje. Lyginant pokario ir 7–8 dešimtmečių projektus pastebimas Vakaruose plėtojo scientistinio modeliavimo raidos bruožas: funkcionalistinių urbanizuotos teritorijos modeliavimo pobūdį ima keisti organiškasis. Tiesa, lygiagrečiai plėtos idėjos neretai sovietinio bloko ir Vakarų gyventojams reikšdavo skirtingus dalykus.

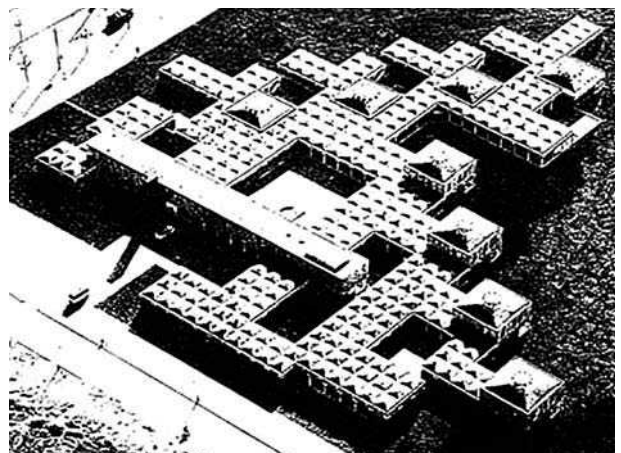
Nors vėluojančios pasaulinio modernizmo tendencijos sovietinėje erdvėje, kaip anksčiau minėta, galėjo būti nulemtos stalininio režimo vykdytos politikos, pastebimos ir kitos priežastys. J. Vujekas [6, p. 12], nagrinėdamas pokario Lenkijos urbanizacijos procesus, išvelgia ir kitą – technologinio atsilikimo aspektą, dėl kurio retai laiku pavykdavo praktiškai patikrinti projektinius sprendimus, tad daug vėliau išryškėdavo ir jų trūkumai. Vėlavimą galėjo lemti ir tai, kad dauguma idėjų SSRS tapdavo politiniais įrankiais. Dėl to mažėjo motyvų

ieškoti naujų sprendimų, o trūkumai neretai būdavo ignoruojami. Kaip tik dėl to, pasak R. Devinduonio [4], 7-ajame dešimtmetyje Europoje populiarėjusi *urbanistinė poliarizuoto vystymo koncepcija*. Lietuvoje ėmė plisti tik 8-ojo dešimtmečio antroje pusėje.

3.2. Opozicijų integralumas

Modernizmo pradinkinai vienu pagrindinių prioritetų laikė miesto visuomenę. Tačiau vėliau visuomenės samprata abstrahuojama, virsta teoriniais modeliais ar net tampa svarbesne už individą (individas visiškai pavaldus visuomenei). Struktūralistinis sąjūdis grįžta prie visuomenės, kaip individų, santykių ir savybių viseto. Struktūralistams „visuomenė“ reiškė daugiau nei individų sumą – tai ir realūs juos vienijantys socialiniai santykiai. *Team 10* vėl „aktyvavo“ socialinių ir fizinių struktūrų ryšius.

Vienu iš archetipinių pavyzdžių, W. J. van Heuvelio [10, p. 16] nuomone, galėtų būti olandų architekto A. van Eycko našlaičių prieglaudos Amsterdame projektas (1955–1960 m. (5 pav.)). Čia pateikta nauja gyvenamosios aplinkos samprata. Architektas teigė, kad šiandieninis miestas prarado žmogiškąjį mastelį, ir siūlė miesto, kaip namo, koncepciją. Dinamiškos kompozicijos našlaičių prieglauda – tarsi mažas miestas, o kartu lyg vienas statinys, sudarytas iš stačiakampių pasikartojančių elementų, formuojančių asmenines ir viešąsias erdves. Nebeliko griežtos ribos tarp vidaus ir išorės – didelės stiklo plokštumos išorinę erdvę vizualiai integruoja į pastato vidų. Centrinės ir dispersiškai centralizuotos struktūrų samplaika leido architektui atskirai sugrupuotus namelių blokus sujungti į visumą tiek funkciškai, tiek vizualiai.

5 pav. Našlaičių prieglauda Amsterdame, 1955–1960 m.
Fig 5. Orphanage in Amsterdam, 1955–1960

Priešpriešų sąryšingumas išplėtotas daugelyje to meto visuomeninių statinių projektų tiek pasaulyje, tiek Lietuvoje. Dažna priemonė, siekiant išorės erdvę integruoti į interjerą, tampa pirmojo statinio aukšto įtraukimas, stiklinimas didelėmis plokštumomis (Vilniaus Lazdynų prekybos centras „Erfurtas“, archit. Č. Mazūras). Imta dengti statinių kiemus, taip juos įtraukiant į pastato vidaus funkcinę schemą (Lietuvos nacionalinis dramos teatras Gedimino pr. 4, Vilniuje, rekonstrukcija 1982 m., rekonstrukcijos archit. Algimantas ir Vytautas Nasvyčiai, proj. 1966–1969 m.; iš gatvės žiūrovas stikliniu tambūru patenka į vestibulį, iš kurio – į iš viršaus natūraliai apšviestą kiemelį su dekoratyviniu baseinu ir skulptūra „Versmė“, aut. S. Kuzma). Seimo rūmų kompozicijos akcentas – vidinis kiemas, kuriame yra centrinis pastato įėjimas, atvertas į greta statinio esančią aikštę (archit. A. ir V. Nasvyčiai, Robertas Stasėnas). Kiemas tampa tarsi tarpine erdve tarp išorės ir vidaus. Uždarą statinio tūrį integruojant į aplinką bei kuriant „skersinės gatvės“ išpūdį siekta humanizuoti mastelį (ir demokratizuoti valdžios įvaizdį, nors dabar šis kiemas užtvirtas metaliniais vartais).

Originaliai išorės integracijos idėja spręsta gėlių parodų ir pardavimo paviljone (archit. Nijolė Vaičiūnienė, 1968 m.) Vilniuje, Pylimo g. Siekiant integruoti pastatą į naujai kuriamo skvero želdynus korio akies formos skaidrūs moduliai dėstyti apie vidinį kiemelį. Taip ne tik panaikinta griežta vidaus ir išorės erdvė, bet ir sukurtas originalus skvero akcentas.

Viena iš ašinių struktūralistinių idėjų integruoti visuomenę į planavimo procesus sovietinėje erdvėje buvo menkai įmanoma, neretai fiktyvi. Nepaisant to, 7–9 dešimtmečių Lietuvos architektūroje ima ryškėti tvirtas siekis humanizuoti aplinką. Keliamos „miesto žmogui“ idėjos, grįstos organiško plėtojimo principais bei *priešpriešų sąryšingumo* idėja.

3.3. „Daiktų“ modeliavimas

Išplėtotą „kekių“ idėja struktūralistų taikoma bet kuriame lygmenyje – nesvarbu, ar tai miestas ar atskiras būstas. *Team 10* ir *Forum* grupės populiariausia „kito kių namų“ (*Another housing*) idėja funkcionalistinių stačiakampio gretasienio tūrio statinį skaidyti į *pirminius funkcinis elementus* ir iš jų komponuoti struktūras praplėtę kompozicijos priemones. Kartu struktūrų giminingumo idėja iš esmės keitė ir „kūrybos“ sampratą. Atsisakant unikalumo siekio imamasi kartotinių elementų modeliavimo. *Kūryba*, arba *atspindėjimas*, struktūralistų įsitikinimu, nėra originali pasaulio „im-

presija“. Pasak R. Bartheso [9, p. 159–161], *tikras pasaulio kūrimas* panašaus į kūrybą, bet ne kopijuojantis, o *modeliuojantis*, darantis jį suprantamą. Šios idėjos plito ne tik architektūroje, bet ir siurrealizmo, kubizmo ir kitose XX a. pirmosios pusės avangardinės dailės [36, p. 51], muzikos ir literatūros srityse [9, p. 159]. Išskirtinai ryškiai objekto rekonstrukcija išplėtojama *popmene*.

Gaminių ar *daiktų modeliavimas* tapo vienu reikšmingiausių XX a. architektūros objektyvizavimo konceptų. Idėjos populiarėjimas atvėrė naujas erdves ne tik architektūros kūrėjams. Didžiausias naujovių šaltinis atsivėrė, menininkams vėl ėmus tyrinėti koliažo galimybes. Anksčiau menininkas paveikslu paviršių kūrė pats, o koliažo priedus galėjo panaudoti jau gatavus. *Marcel Duchamp* „gaminio“ (*ready-made*) idėja tapo ne tik viena iš pagrindinių dadaizmo, bet ir apskritai avangardinio meno naujovių ir simbolių. Koliažą, kaip priemonę skirtumams tarp realybės ir atvaizdo tyrinėti, išrado kubistai. Siurrealistai ir dadaistai smarkiai praplėtė koliažo galimybes, nes tai puikiai atitiko ypač pastarosios srovės prigimtį, išreiškė šių menininkų pasirinktą *antimeno* kryptį. Pakliuvęs į pokario kartos menininkų rankas koliažas išsirutuliojo į asambliažo meną, kai kūriniai surenkami veik vien iš jau egzistuojančių elementų. Tad menininkas jau nebekuria objektų, jo įnašas – *sumodeliuoti* juos, *sukuriant tarpusavio ryšius* (struktūra) [36, p. 115]. Prancūzų struktūralisto manymu, struktūra iš esmės yra šio objekto atvaizdas, tačiau tai yra kryptingas, suinteresuotas atvaizdas, kadangi objekto modelis parodo kažką anksčiau nematoma, nesuprantama natūraliame objekte. Struktūrinė veikla šiuo atveju sujungia dvi tipines operacijas – *skaidymą ir montavimą* [9, p. 159–161].

XX a. 7-ojo dešimtmečio mokslo ir pramonės plėtra suteikė galimybę gaminti tipinius pastatus bei jų elementus serijiniu būdu. Olandų architektas N. John Habrakenas [37, p. 385] olandiškąją struktūralistinės architektūros atšaką vadina tipinių statinių architektūra, išsiskiriančia formų gausa.

Vakarų praktika erdvinius blokus gaminti gamykloje ir vėliau juos montuoti statybų aikštelėje Lietuvoje dėl technologinių priežasčių iš esmės nebuvo įgyvendinta. Tačiau statybų industrializacijos metu buvo plačiai išvystyta smulkesnių statinio elementų serijinė gamyba. *Daiktų* modeliavimo pavyzdžių lietuviškoje architektūroje gausu naujųjų miestų, jų dalių bei gyvenviečių projektuose.

Šio laikotarpio architektūrai būdingi bruožai: masinė industrializuota statyba, standartizuoti konstrukciniai

elementai ir statybinės medžiagos bei tipinių statinių projektavimas. Individualūs projektai dažnai taip pat tapdavo kartotiniais.

Pradžioje gan tiesmukas tipinių elementų naudojimas vėlesniu etapu peraugo į kompozicinių sprendimų paieškas. Vienas sėkmingiausių tokio modeliavimo pavyzdžių yra jau minėtas Lazdynų rajonas Vilniuje – pastatyti keturiolikos tipų surenkami iš tipinių gelžbetoninių elementų penkių, devynių ir dvylikos aukštų namai (archit. B. Krūminis, V. Sargelis, V. Zubrus) bei keletas monolitinio gelžbetonio šešiolikaukščių (archit. Č. Mazūras). Lazdynuose pirmą kartą surenkami namai statyti laužytos plano konfigūracijos.

Olandų struktūralizme, pasak N. John Habrakeno [37, p. 385], kartotinius statinius ėmė keisti „*struktūros užpildymo tūriais*“ principas. Tai, pasak autoriaus, leido kurti raiškius fasadus nepriklausomai nuo pastato funkcijos. Pavyzdys – jau minėto architekto H. Hertzbergerio centrinio „Beheer“ administracinio pastato (1968–1972 m. *Gelderland*, Olandija) projektas. Tūkstančiui darbuotojų skirtas statinys sudarytas iš sugrupuotų 9 kv. m. ploto modulių tūrių – darbo vietų.

Struktūros užpildymo tūriais idėją lietuviškoje architektūroje savitai reprezentavo architektas Č. Mazūras, 1974 m. įgyvendinęs 40-osios (dab. „Minties“) vidurinės mokyklos Vilniuje, Lazdynuose, projektą (6 pav.). Statinys, įkomponuotas dviejose terasose, susideda iš keturių dviaukščių mokymo blokų ir juos jungiančio triaukščio bendrųjų patalpų bloko. Kiekvienas mokymo blokas turi rekreacinius kiemelius. Mokyklos pastatas originalus funkcinė-planinė struktūra, organiškai jungtimi su gamtine aplinka. Segmentais užpildytos besivystančios tinklinės struktūros idėją pavyko įgyvendinti ir architektams N. Milčiūnienei (irklavimo bazė Trakuose, 1972 m.), V. A. Vieliiui (pensionatas, dabar gerontologijos ir reabilitacijos centras, Vilniuje, Baltupiuose, įgyv. 1977 m.), Arūnui Eduardui Paslaičiui (tipinė parduotuvė, 1972 m.).

Plito ir tokie modeliavimo būdai [2]: 1) erdviniai moduliai dėstomi erdviniuose, visomis kryptimis vystomuose karkasuose (daugiabutis gyvenamasis namas „Habitat 67“ Monrealyje, Kanadoje, 1964–1967 m., archit. Moshe Safdie); 2) moduliai jungiami tiesinėmis struktūromis (1980 m. pastatyta Nacionalinė galerija Vilniuje, archit. G. Baravykas ir V. A. Vielius; poilsio namai „Guboją“ Šventojoje, 1976 m., archit. R. Buivydas).

Architekto Moshe Safdie sukurtas daugiabutis gyvenamasis namas „Habitat 67“ Monrealyje tapo viena pirmųjų įgyvendintų megastruktūrų, kuri tarsi laisvai

6 pav. 40-oji (dab. „Minties“) vidurinė mokykla Vilniuje, Lazdynuose, 1974 m.

Fig 6. 40th (now Minties) Secondary School in Vilnius, Lazdynai, 1974

vystoma erdvėje visomis kryptimis. 354 pasikartojantys blokai gaminti gamykloje ir vėliau statybų aikštelėje sumontuoti. Iki 22 aukšto lygio išdėstytus blokus vietomis jungia erdvinės pėsčiųjų gatvės. Šiai architektūrinei grupei skirtas ir architekto John M. Johansen 1970 m. įgyvendintas Mummers teatro (Oklahoma, JAV) pastatas. Lietuviškų tokio tipo pavyzdžių nėra daug. Tam įtakos turėjo tiek socialinės, tiek ekonominės bei technologinės vietos sąlygos. Vienas sėkmingiausių šiuolaikinės lietuvių visuomeninės architektūros pavyzdžių – Nacionalinės galerijos pastatas Vilniuje. Statinio planas – atitinkantis reljefo savitumus bei funkcinę paskirtį pailgas, laužytas, asimetriškos konfigūracijos. Pirmasis aukštas yra tarsi pagrindas, ant kurio sumontuoti laiptuoti ekspozicijų salių tūriai. Poilsio kompleksas „Guboją“, Šventojoje (1976 m. (7 pav.)) – ant pilonų pakelta dėsningai erdvėje rikiuojamų gyvenamųjų blokų struktūra, pasak projekto archit. R. Buivydo [2], kuria vėjų išpustytų kopų įvaizdį. Likęs neužstatytas žemės paviršius naudojamas kaip rekreacinė erdvė. Kiekvieno gyvenamosioms patalpoms skirto erdvėje kabančio bloko stogas kartu yra ir greta esančio bloko atvira terasa. Modeliuojamas remiantis bioninio prototipo (kopų) savybėmis objektas kartu demonstruoja, kaip galima racionaliai panaudoti kiekvieno statinio elementą (stogas-terasa).

4. Apibendrinimai

Struktūralistinių idėjų ideologinėmis ištakomis laikomas *Team 10* 1954 m. paskelbtas *Doorn* manifestas bei šios grupės pastangos *atnaujinti* tarptautinio modernizmo nuostatas. Todėl galima daryti prielaidą, kad teoris struktūralizmo pagrindas yra *modernizmo reforma*.

7 pav. Poilsio kompleksas „Gubojas“ Šventojije, 1976 m.
Fig 7. Resort „Gubojas“ in Šventoji, 1976

Modernizmo atstovai, teigdami mokslo ir meno jėgų konsolidaciją plėtojant šiuolaikinį miestą, kėlė naujo planavimo idėją bei pasisakė prieš istorinį tęstinumą. *Team 10 atnaujinimas*, reiškė grįžimą prie *ištakų*.

Team 10 architektai savo keltas idėjas demonstravo 1956 m. Dubrovniko vykusiame *CIAM X* kongrese. Architektai teigė, kad iš pirminių funkcinių elementų kūrybiškai komponuojant nedidelius urbanistinius darinius, sprendimus grindžiant morfologine ir sociokultūrine analize, galima įgyvendinti „šiandienos utopiją“. Struktūralistų miestas tampa gyvu erdvėje ir laike augančiu lanksčiu organizmu.

Sėkmingą kongrese iškeltų idėjų sklaidą lėmė ir olandų architektūros žurnale *Forum* nuo 1959 m. vykdyta informacinė kampanija. Tuo metu žurnalą ėmė redaguoti struktūralistinių idėjų puoselėtojai debiutavo skelbdami „kitokią idėją“ (*Another idea*). Pristatyti *Pendrecht* ir *Alexanderpolder* kvartalų projektai. Juose mažaaukščiai sekiniai daugiabučiai komponuoti kartu su vienbučiais, dvibučiais, blokuotais bei aukštybiniais namais.

Vėliau *Forum* grupė ima skelbti *priešpriešų sąryšingumo* idėją. Trintos ribos ne tik tarp vidaus ir išorės, bet ir tarp miesto ir namo, vidaus ir lauko, didelio ir mažo,

detalės ir visumos, asmeninio ir visuomeninio. Tai, architektų manymu, turėjo pagerinti gyvenamosios aplinkos kokybę. Galiausiai *priešpriešų sąryšingumo* idėja ėmė keisti sampratą „projektavimas“ – deklaruojama, kad ir virtuvės, ir šalies projektai remiasi analogiškais principais.

Dar viena, *Team 10* iškelta ir *Forum* žurnale populiarinta, buvo „kitokių namų“ (*Another housing*) idėja. Funkcionalistinių stačiakampio gretasienio tūrio statinių struktūralistai pasiūlė skaidyti į *pirminius funkcinius elementus* ir iš jų kūrybiškai komponuoti formas. Praplėtus kompozicijos priemones miestovaizdis turėjo tapti spalvingesnis: vizualiai smulkėtų tūriai ir erdvės, dėl to gyvesnės būtų gatvių perspektyvos, mažiau būtų monotonijos. Kartu struktūrų giminingumo idėja iš esmės keitė ir kūrybos sampratą. Atsisakant unikalumo siekio imamasi kartotinių elementų modeliavimo.

Daugumoje Lietuvoje naujai statytų miestų, jų rajonų bei gyvenviečių nepavykdavo įgyvendinti visų projektinių sprendimų. Tačiau čia aiškiai matomos paralelės su vakarietiškoje erdvėje plėtotomis dezurbanizacijos ir aplinkos humanizavimo idėjomis. Tai miesto-kaimo (agromiesto), miesto-sodo idėjos, gamtinių elementų

integracija į miesto audinį, įvairių tipų gyvenamojo būsto komponavimas bendroje erdvėje. Lyginant pokario ir 7–8 dešimtmečių projektus pastebimas Vakaruose plėto scientistinio modeliavimo raidos bruožas: funkcionalistinių urbanizuotos teritorijos modeliavimo pobūdį ima keisti organiškasis. Tiesa, lygiagrečiai plėtos idėjos neretai sovietinio bloko ir Vakarų gyventojams reikšdavo skirtingus dalykus.

Viena iš ašinių struktūralistinių idėjų – integruoti visuomenę į planavimo procesus – sovietinėje erdvėje praktiškai buvo neįgyvendinama. Nepaisant to, 7–9 dešimtmečiuose Lietuvos architektūroje ima ryškėti tvirtas siekis humanizuoti aplinką. Keliamos „miesto žmogui“ idėjos, grįstos organiško plėtojimo principais, bei *prieš-priešų sąryšingumo* idėja.

Gaminių ar daiktų modeliavimas XX a. tapo vienu reikšmingiausių ne tik architektūros, bet ir avangardinio meno apskritai objektyvizavimo konceptų. Menininkas jau nebekuria objektų, jo įnašas – *sumodeliuoti* juos, *sukuriant tarpusavio ryšius* (struktūrą).

Vakarų praktika erdvinius blokus gaminti gamykloje ir vėliau juos montuoti statybų aikštelėje Lietuvoje dėl technologinių priežasčių iš esmės nebuvo įgyvendinta. Tačiau statybų industrializacijos metu buvo plačiai išvystyta smulkesnių statinio elementų serijinė gamyba. *Daiktų* modeliavimo pavyzdžių lietuviškoje architektūroje gausu naujųjų miestų, jų dalių bei gyvenviečių projektuose.

Olandijoje populiarintą struktūros užpildymo tūriais idėją lietuviškoje architektūroje savitai reprezentavo architektas Č. Mazūras, 1974 m. įgyvendinęs 40-osios (dab. „Minties“) vidurinės mokyklos Vilniuje, Lazdynuose, projektą. Modulių struktūrinimo idėjos plėtos 1980 m. pastatytoje Nacionalinėje galerijoje Vilniuje (archit. G. Baravykas ir V. A. Vielius), pilsio namuose „Guboją“, Šventojoje (1976 m., archit. R. Buivydas).

Struktūralizmas Lietuvoje formavimosi kaip reakcija į pabodusio tarptautinio stiliaus stereotipiškumą, banalų horizontaliomis ir vertikaliomis juostomis sudalytą „dėžės“ morfotipą, paviršutinišką fasadiškumą bei planavimo primityvizmą.

Aktyviai sovietmečio architektūros procesuose dalyvavę lietuvių architektai teigia: pirma, prieškarinio mokyklos tęstinumą (nors pripažįstama, kad Lietuva karo ir pokario metais neteko beveik viso kūrybinio potencialo), antra, Vakarų bei Centrinės Europos patirties įtaką pokario Lietuvos urbanistikai ir architektūrai. Tačiau neretai pripažįstama, kad užsienio architektūros tendencijas to meto projektuotojai suvokdavo *fragmen-*

tiškai ir formaliai. Trečia, neišvengiamai to meto projektai (kaip sovietų architektūros politikos dalis) veikti ir SSRS direktyvų.

Giminingos Rusiškojo ir vakarietiškojo modernizmo ištakos lėmė panašių jų estetinę ir idėjinę raidą. Tik dėl 1930–1954 m. trukusio stalininės stiliistikos pertrūkio rusiškasis „avangardas“ virto „ariergardu“. Tai atsispindėjo ir tolesnėje stiliaus raidoje: europinis funkcionalizmas buvo grindžiamas *filosofija, ekonominių ir socialinių* kontekstų tyrimais, o sovietinis funkcionalizmas (kartu ir lietuviškasis) buvo įgyvendinamas remiantis „*socioekonominiiais*“ plėtros reikalavimais. Lietuviškoji modernizmo pauzė buvo dešimtmečiu trumpesnė nei Rusijoje, stalininio stiliaus etapas dėl karo ir okupacinės adaptacijos truko dar mažiau, o esminių apgyvendinimo sistemos pakeitimų iki 1967 m. apskritai nebuvo.

Nors vėluojančios pasaulinio modernizmo tendencijos sovietinėje erdvėje, kaip buvo minėta, galėjo būti nulemtos stalininio režimo politikos, pastebimos ir kitos priežastys. Pavyzdžiui, technologinis atsilikimas, dėl kurio retai laiku pavykdavo praktiškai patikrinti projektinius sprendinius, tad daug vėliau išryškėdavo jų trūkumai. Vėlavimą galėjo lemti ir tai, kad dauguma idėjų SSRS tapdavo politiniais įrankiais. Dėl to mažėjo motyvų ieškoti naujų sprendimų, o trūkumai neretai būdavo ignoruojami. Kaip tik dėl to 7-ajame dešimtmetyje Europoje populiarėjusi *urbanistinė poliarizuoto vystymo koncepcija* Lietuvoje ėmė plisti tik 8-ojo dešimtmečio antroje pusėje.

Literatūra

1. BUIVYDAS, R. Struktūralistinė architektūra: esmės ir sąveikos. *Urbanistika ir architektūra*, t. XXVIII, Nr. 3. Vilnius: Technika, 2004, p. 95–101.
2. BUIVYDAS, R. Architektūriniai struktūralizmo idėjos refleksai. *Urbanistika ir architektūra*, t. XXVIII, priedas. Vilnius: Technika, 2004, p. 107–116.
3. BUIVYDAS, R. Neįvardytas, bet svarbus šiuolaikinės architektūros reiškinys. Iš *Architektūra: Pozityvai ir negatyvai*. Vilnius: *Ex Arte*, 2006, p. 48–63.
4. DEVINDUONIS, R. Lietuvos ir Vakarų Europos regioninio ir miestų planavimo praktikos paralelės. *Archiforma*, 1998, Nr. 1, p. 41–44.
5. ГУТНОВ, А. Е. *Эволюция градостроительства*. Москва: Стройиздат, 1984.
6. ВУЕК, Я. *Мифы и утопии архитектуры XX века*. Москва: Стройиздат, 1990.
7. VANAGAS, J. Quo vadis, urbanistika. *Archiforma*, 1998, Nr. 1, p. 33–37.
8. GUMAUSKAITĖ, V. *Struktūralizmo apmatai*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2000.

9. BARTAS, R. Struktūralistinė veikla. Iš *Teksto malonumas*. Vilnius: Vaga, 1991, p. 158–165.
10. HEUVEL, W. J. van. *Structuralism in Dutch architecture*. Rotterdam: Uitgeverij 010 Publishers, 1992.
11. CURL, J. S. *Dictionary of Architecture*. Oxford University Press, 1999.
12. *Team 10 Online*. Internetinė prieiga: <http://www.team10online.org/> (žiūrėta 2006 08 28).
13. JENCKS, Ch. *Architecture today*. New York: Academy editors, 1982.
14. ПРАПЕРНЫЙ, В. *Культура два*. Москва: Новое литературное обозрение, 1996.
15. *Archinform*. Internetinė prieiga: <http://www.archinform.net/arch/2694.htm?ID=5102694047e80da3f6aea8279ce23ed7> (žiūrėta 2006 09 01).
16. ПЕКИН, М. *Искусство и наука*. Москва: Современник, 1982.
17. ГРЯКАЛОВ, А. А. *Структурализм в эстетике*. Ленинград: ИЛУ, 1989.
18. МЕРЛИН, П. *Новые города*. Москва: Прогресс, 1975.
19. *Архитектура Запада*. Т. 4. Москва: Стройиздат, 1987.
20. МИНКЯВИЧЮС, Й. *Архитектура Советской Литвы*. Москва: Стройиздат, 1987.
21. РУПАС, В. *Совершенство застройки сельских поселков Литовской ССР*. Вильнюс: ЛитНИИИТИ, 1981.
22. *wikipedia*. Internetinė prieiga: http://en.wikipedia.org/wiki/Looking_Backward (žiūrėta 2006 09 02).
23. VANAGAS, J. *Miesto teorija*. Vilnius: VDA, 2003.
24. BUIVYDAS, R. Naujieji meninio vaizdo ženkliniai XX a. architektūroje. Iš *Architektūros kompozicijos tyrimai*. Vilnius: Technika, 2003, p. 45–48.
25. JAKOVLEVAS-MATECKIS, K. Miesto raida ir želdynų socialinis vaidmuo. Iš *Parkas mieste – socialinis ir ekonominis veiksnys. Tarptautinės konferencijos medžiaga*. Vilnius, 2005 m. spalio 7 d. Vilnius, 2005, p. 15–25.
26. BENEVOLO, L. *Europos miesto istorija*. Vilnius: Baltos lankos, 1998.
27. BAUŽIENĖ, M. Darbininkų blokų butai. Kaunas. *Archiforma*, 1999, Nr. 1, p. 81–82.
28. TININIS, V. Kraštas ir visuomenė: tarp modernizacijos ir sąstingio. Politiniai, ekonominiai ir kultūriniai pokyčiai. Iš *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005, p. 483–502.
29. BUČAS, J. Ką rodo gyvenviečių nustatymas Ukmergės rajone. Iš *Statyba ir architektūra*, 1964 m. rugsėjo mėn., p. 8–9.
30. MIŠKINIS, A. Lietuvos miestelių rekonstrukcijos klausimu. Iš *Statyba ir architektūra*, 1962 m. balandžio mėn., p. 1–5.
31. MIŠKINIS, A. Žemės ūkio gyvenviečių projektavimo problemos. Iš *Statyba ir architektūra*. 1965 m. gegužės mėn., p. 17–20.
32. AKSOMITAS, A. Gerinkime kaimo užstatymą. Iš *Statyba ir architektūra*, 1962 m. rugpjūčio mėn., p. 10–12.
33. BIELINSKIS, F.; RAGINIS, V.; STANEVIČIUS, S. Naujų kaimo gyvenviečių racionalaus projektavimo pagrindai. Iš *Statyba ir architektūra*, 1964 m. gruodžio mėn., p. 15–18.
34. POSOCHIN, M. Ateities miestas kuriamas šiandien. Iš *Statyba ir architektūra*, 1964 m. rugsėjo mėn., p. 3–7.
35. MIŠKINIS, A. *Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis*. Vilnius: Mintis, 1991.
36. LUCIE-SMITH, E. *Meno kryptys nuo 1945-ųjų. Temos ir koncepcijos*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 1996.
37. HABRAKEN, N. JOHN. Structuralism architecture. In *TABK-Kath. Bouwblad 1967*, internetinė prieiga: <http://www.arch-edition.nl/structuralism.html> (žiūrėta 2006 09 02).

PARALLELS OF EUROPEAN STRUCTURALISM IDEAS IN LITHUANIAN ARCHITECTURE

L. Nekrošius

Abstract. One of the most controversial periods of architectural history, which has been identified with avant-garde of philosophy, art, music and science, in Lithuania is laconically described as soviet modernism. One of contemporary architectural phenomena, which is characterized as a part of soviet modernism, is structuralism. In Lithuania it developed as a reaction to creative results of a modernistic style. The text concentrates on one segment of a wider research of structuralism ideas in contemporary Lithuanian architecture. The paper discusses the basic concepts of structuralistic architecture and their genesis, reviews the manifestation of these ideas in Lithuania and other European countries. Attention is paid to ideas which determined changes in townscape. Supposedly, such a review will help to define peculiarities in the genesis and development of structuralistic tendencies in Lithuania and understand their influence on architectural development in the country.

Keywords: avant-garde, constructivism, disurbanisation, functionalism, industrialization, modernism, reform of modernism, social realism, structuralism, structuralistic ideas, concepts of structuralistic architecture, urbanization.

LIUTAURAS NEKROŠIUS

Doctoral student, Dept of Fundamentals and Theory of Architecture, Vinius Gediminas Technical University (VGTU), Trakų g. 1/26, LT-03227 Vilnius, Lithuania. E-mail: liutas@skim.com

Publications: author of 3 research papers. Projects: author or co-author of some projects of architectural design. Research interests: Lithuanian modern architecture of soviet period.